

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében 18. Szerzemények és adományok gyűjteménye (I.)

Annak ellenére, hogy terjedelmét tekintve nem túl jelentős (kb. 1 folyóméter), mégis a csíkszeredai levéltár egyik legértékesebb iratcsoportja. 1976-ban létesült, majd az évek során folyamatosan bővült, napjainkban is gyarapodik, főleg adományok révén. A gyarapodásban nagy szerepe volt a levéltári törvénykezés 1974. évi változásának, melyről a korábbi lapszámokban, a múzeumi iratgyűjtemények levéltári kezelésbe vétele kapcsán is esett szó.

Az Államtanács 1974. évi 206. számú rendelete¹ több mint két évtizeden keresztül volt hatályos, a ma is érvényben lévő 1996. évi 16. törvény megjelenéséig határozta meg a romániai levéltári tevékenységet. A leglényegesebb újdonság, amit bevezetett, az iratok fölötti tulajdonjog kérdésének meghatározása volt, az Állami Levéltár jogkörének jelentős kiterjesztésével. Eszerint mindazon történeti jelentőségű, tehát a Nemzeti Levéltári Alap részét képező dokumentumokat, amelyek addig a különböző tudományos vagy kulturális szervezetek (Román Tudományos Akadémia, könyvtárak, múzeumok), egyházak, illetve magánszemélyek tulajdonában voltak, az Állami Levéltár központi vagy megyei fiókjában kellett elhelyezni. A vélelmezhetően maradandó értéket képviselő, dokumentum értékű iratokat be kellett jelenteni az illető térségben illetékes levéltári hivatalnál, ahol egy erre a célra létrehozott, szakemberekből álló bizottság döntött az iratok átvételének indokoltságáról.

A jogszabályi környezet változása nyomán a gyűjtemény elsősorban adományozás útján bővült. Utólag már szinte lehetetlen megállapítani, mely esetekben volt szó a tudományos kutatást támogató, a széles hozzáférést szem előtt tartó önkéntes adományozásról, és mikor a hatóságok nyomására történő kényszerű lemondásról. Átadási-átvételi jegyzőkönyvek nyomán került a levéltár kezelésébe az abásfalvi Csoma család

nemeslevele,² a tusnádi Darvas család adománylevele,³ a galgóci Szőke család címeres nemeslevele,⁴ a recsenyédi Fekete család lófősítő levele⁵ és a csíkszentkirályi Léstyán család címeres nemeslevele,⁶ hogy csak e kategória értékesebb darabjait említsem. Pár alkalommal adományozásként (ajándékozásként) jegyezték be a gyarapodást, ez történt például a csíki vashámornál dolgozó székelyek 1591. évi kollektív lófősítő levele⁷ és az 1614. évi lustra⁸ esetében.

Néhány esetben vásárlás által is gyarapodott a gyűjtemény. Így került a levéltárba a Tóth (alias Szilassy) család címeres nemeslevele,⁹ az első tusnádi fürdőtársulat jegyzőkönyvei¹⁰ vagy Csupor Péter adománylevele.¹¹

Számos esetben a belügyi szervek adtak át értékes iratokat a levéltárnak, melyeket korábban az 1971. évi 472. számú rendelet 49. cikkelyére hivatkozva koboztak el tulajdonosaiktól. Ilyen úton került a gyűjteménybe a gyergyóalfalvi Kis család nemeslevele¹² vagy a szintén gyergyóalfalvi Literatus (Deák) János lófősítő levele.¹³ További három esetben nem derül ki a korábbi tulajdonos kiléte, mivel az átadó a Belügyminisztérium Megyei Felügyelőisége vagy a Megyei Milícia Gazdasági Osztálya volt.¹⁴

*A gyűjtemény legrégebbi darabja:
az 1546. évi örökös
vásári szerződés (89. sz.)
(A fotók a szerző felvételei.)*

A gyűjtemény nyílt jellegéből adódóan, azaz, hogy vásárlás vagy adományozás által folyamatosan bővíthető, rendezési elvként az átvétel sorrendje szolgál, és kevésbé tud érvényesülni az időrendiség vagy a műfaji csoportosítás elve, amelyek egyéb fondok és gyűjtemények esetében bevett gyakorlatnak számítanak. Az időrendiség abban az esetben érvényesíthető csupán, ha egyazon adományozótól/eladótól egyszerre több irat kerül átvételre, de akkor is csupán az átvett iratokra vonatkozóan.

Mivel az adományozók/eladók köre társadalmi és kulturális tekintetben is igen széles, a tőlük származó levéltári anyag is nagyon változatos: a díszes kivitelű kiváltságlevelektől, a jogszolgáltatási tevékenységből származó vagy gazdasági aktivitást illusztráló irattípusokon át az önéletrírásig és magánlevelezésig sok-sok műfajt képvisel. A gyűjtemény legnagyobb részét a családi levéltárak hagyományos irattípusai teszik ki: gyakorlati jelentőségű, birtokszerzésrel és birtokigazgatással összefüggő jogbiztosító levelek (adásvételi és zálogszerződések, bizonyáglevelek, tanúsítványok, végrendeletek, osztálylevelek, birtokösszeírások), illetve különféle jogszolgáltatási eljárások során keletkezett iratok (intőlevelek, perbe idézések, tanúvallomások, törvényszéki határozatok, ítéletek).

A jogszolgáltatási iratok sorából kiemelkedik egy 1697-ben zajló kivizsgálás anyaga (23. számú iratcso-

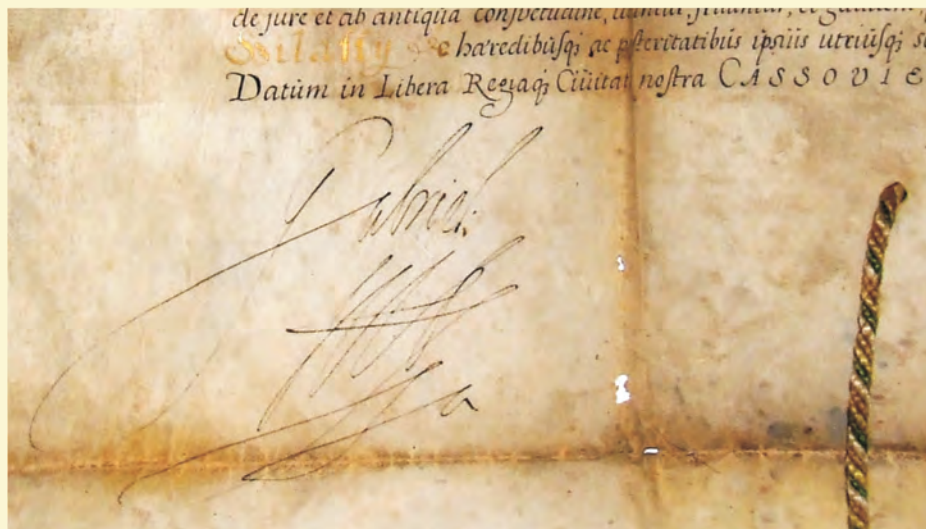
mó), mely vizsgálat során több tanú is vallomást tesz kotormányi Mihály Péter¹⁵ deákné Gergely Margit viselt dolgairól. A több alkalommal és helyszínen tartott kihallgatásból négy jegyzőkönyv¹⁶ és abban 19 tanú vallomása maradt fenn. A feslett erkölcsű asszonyság leány korában „nem vala személy válogató, valakit elől hátul talált, mindennel barátságot vetett”. Utóbb azonban ízlése sokat finomult és főleg a helyi elit tagjai iránt kezdett vonzódni: pap, iskolamester, de még alkirálybíró is került a hálójába. Ez utóbbi esetben azonban túl messzire merészkedett. Sokan már részegeskedéseit, a Kászoni Zsigmond¹⁷ és Jánosi Mihály¹⁸ plébánosokkal, illetve Szebeni János¹⁹ iskolamesterrel, vagy bizonyos Bálint²⁰ deákkal fenntartott kapcsolatait sem nézték jó szemmel, de amikor csíkszentimrei László (Deák) Tamás²¹ alcsíki alkirálybíró is az ágyába került, akkor kitört a botrány. A királybíró megcsalt felesége, Balázs Margit²² asszony törvényes útra terelte az ügyet, így került sor 1697-ben a Gergely Margit cégéres életét vizsgáló eljárásra és a kihallgatásokra. A vallomások értékes adalékokat szolgáltatnak mind a közösség erkölcsi viszonyainak vizsgálatához, mind a római katolikus egyház 17. század végi egyházfegyelmi állapotaira vonatkozóan. A mentalitástörténeti adalékok mellett számos művelődés- és helytörténeti adatot (papokra, tanítókra, iskolákra, egyházi épületekre vonatkozó utalást) is tartalmazó jegyzőkönyvek igazi csemegét jelentenek, ezért pár szemelvényt érdemesnek tartok e helyen is közölni:

Péter János kotormányi lófő, 37 éves: „Az kérdésben én is azt hallottam Péter deáknénak maga szájából, másnak kérkedett vele, hogy olyan gonosz ember az az páter Kászoni, hogy csak lenyom az padra engem s ott jó módon meg teszi nékem, tudni illik elé von s meg gyak²³ erőssen, bűn szerént [...]. Azt is magától hallottam Péter deáknétól, azt mondotta, hogy úgy szereti őt az az páter Kászoni, hogy ha az ura meghalna, letenné az papságot, s őt elvonné feleségnek. [...] Hallottam azt is Péter deákné asszonyomnak az szájából, hogy az pap monya²⁴ igen erőss állat. Az szegény megholt feleségemtől hallottam, csudálkozott rettenetesen rajta, és azt mondotta nékem, hogy egykor Szent Márk evangélista napján (:de arra nem emlékszem melyik esztendőben vala, de akkor vala az dolog, amikor Szebeni János deák Szent Györgyi schola mester vala:), vendége lévén Péter deák uramnak, mulatás közbe látta, hogy kijött Szebeni János deák és Péter deákné, és az Péter deák uram csüre és az mi deszka kertünk között egy helyre kerülván, Szebeni János deák Péter deáknét elé vonta, s vétkezett vele bűn szerént, az szemivel látta az feleségem, nékem úgy beszéllette.”

Imecs István kotormányi lófő, 26 éves: „Az kérdésben azt tudom, hallottam Péter deákné asszonyomtól, azzal kérkedett, úgy szeret engemet páter Jánossi Mihály, és én is őkegyelmét, hogy mikor felállott az praedikáló székből addig néztem, hogy elájultam szerelmemben, mások hoztak ki az templomból.”

György Albert kotormányi lófő, 30 éves: „Tudom azt, hogy mostan Gyergyóban, Gytróban lakó páter Jánossi urammal igen szerették egymást Péter deákné asszonyommal, kalácsot s egyéb jót sokat vitt és küldözött az páternek Péter deákné asszonyom. Hallottam attól asszonytól, az ki ő kegyelmétől kérdezte, melyik jobb az papée vagy az deáké, arra azt mondotta Péter deákné, hogy bizony jobb az deák monya, mert ő mind az kettőt próbálta. Megint mondotta azon asszony neki, miért héjjaz olyan fenn: szeretne kegyelmed köztünk való embereket, arra azt mondotta Péter deákné asszonyom: nem én bizony zekében járó paraszt embereket, ha sze-

Bethlen Gábor fejedelem
kézjegye 1622-ből (24. sz.)

reték nemes embereket, papot, deákat szerettek, az ki köntösben jár [kiemelés tőlem – B. Z.], nem olyan rongyoson mint mű járunk. Azt is tudom, hogy páter Kászoni Sigmund uramat igen szerette Péter deákné, az szomszédomba egy sajtot is füstöltetett vala számára, oda is adta volt, úgy hallottam.”

Gyűjteményünkhöz visszatérve, a zömében 18-19. századi székelyföldi érdekeltsgű *jogbiztosító iratok* között – mind a kibocsátás idejét, mind a tárgyát képező birtok földrajzi helyzetét tekintve – kakuktkojásnak számít egy irat, a gyűjtemény legrégibb darabja: a kolozsmonostori konvent előtt 1546-ban kötött örökös vásárlási szerződés, mely szerint Gerdey Demeter²⁵ özvegye, Komlódy Orsolya asszony ezer aranyforintért örökösen eladja Kolozs vármegyei, oroszfjai birtokát a rajta álló nemesi udvarházzal együtt Somogyi Barnabásnak és feleségének, Kozmay Klára asszonynak (89. sz.). A többi jogbiztosító irat zömmel Csík-Gyergyó-Kászoni és Udvarhely székek területére, és a családok viszonylag szűk körére vonatkozik: Alcsík és Kászoni székek közül a csíkszentmártoni Bocskor, csíkmindszenti Czíkó (kisebb részt a csíkszentmártoni Szabó, csíkszentmártoni Becze, csíkbánkfalvi Kovács és kászoniújfalusi Csűrös), illetve a csíkmindszenti Demes családok hagyatéki és adósságos pereire vonatkozóan találunk adatokat a 18-19. századból,²⁶ Gyergyóból főleg az alfalvi

Kis és Vargyas családok iratait olvashatjuk,²⁷ Udvarhelyszékről pedig a Nagysolymoson birtokos sepsiszentgyörgyi Szentgyörgyi és a nagysolymosi Koncz családok különféle jogügyletei dokumentálhatók ugyanaból az időszakból.²⁸

Az udvarhelyszéki térségben maradvá, de áttérve a *személyes jellegű iratok* ismertetésére, szólni kell szent-erzsébeti Szakács Péter (1851–1947) bikafalvi földbirtokos, okleveles közgazdász, kereskedelmi és iparkamarai főtitkár 1936-1937 körül írt visszaemlékezéseiről, amelyekből azonban csak töredékek olvashatók (111. sz.).²⁹ A személyes jellegű iratok sorában érdeklődésre tarthat számot két másik iratsorozat is, amelyek viszont kevésbé kötődnek térségünkhöz: egyrészt Szendrey Júlia (1828–1868) második házasságkötése kapcsán, 1850-

A székelyudvarhelyi Lakatos család lófősítő levele (22. sz.)

ben adott nyilatkozata Petőfi Sándor haláláról (hasonmás) és Petőfi egyik 1848-ban íródott levelének hasonmás változata (9. és 195. sz.), másrészt Alexandru Vlahuță (1858–1919) román író levelei Paul Bujor (1862–1952) zoológushoz (105. sz.).

A Székelyföld múltjának megismeréséhez szolgáltatt értékes *társadalom- és gazdaságtörténeti adalékokat* néhány figyelemre méltó irat: egy erősen megrongálódott, 1785 januárjában keletkezett jegyzék, mely a Hóra-világ történetéhez nyújt érdekes gyergyói adatokat (kiderül belőle, hogy Ditró, Szárhegy, Alfalu, Várhegy, Maroslaka és Bélbor lakosai közül kiktől koboztak el fegyvereket a parasztfelkelés nyomán – 94. sz.); néhány 1842–1845 közötti irat a csíkszentkirályi Steckbauer-féle papírmalom múltját elevenítik meg (27–33. sz.); a tusnádi fürdőélet kezdeteire vonatkoznak a beszédmezői első fürdő-társulat 1845–1847 közötti jegyzőkönyvei (34. sz.).³⁰ A Székelyföld népesség- és társadalomtörténetének egyik meghatározó jelentőségű forrása, az 1614. évi lustra jóval későbbi, egyszerű másolatban olvasható (177. sz.), de egy kevésbé ismert kútfő, az 1719. évi 18 sustákos adót megfizető csíkmindszentiek jegyzéke is megtalálható a gyűjteményben (112. sz.).

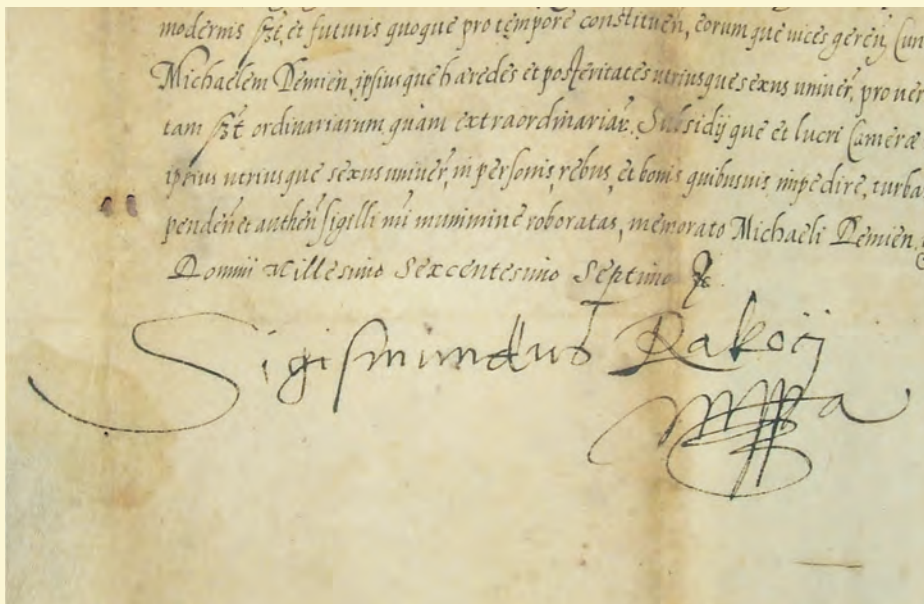

Mária Terézia királynő viaszpecsétje 1742-ből (21. sz.)

Bicsok Zoltán

1. Tulajdonképpen az 1974. évi 20. törvény, vagy az Államtanács 1971. évi 472. számú módosított rendelete a Nemzeti Levéltári Alapról.
2. Az abásfalvi Csoma család nemeslevelét Jakab Ferenc homoródszentmártoni tanítótól vette át a levéltár 1976-ban. – A csíkszeredai Levéltár fondjainak törzskönyve (A Román Országos Levéltár Hargita Megyei Hivatala, a továbbiakban: ROLHMH).
3. A tusnád-szeretszegi Darvas család javára kiállított és bizonyos alcsíki birtokok fölötti tulajdonjogát megerősítő oklevél ugyancsak 1976-ban került a levéltárba Ladó Lajos csíkszentsimoni tanár révén. – Uo.
4. A galgóci Szőke család címeres nemeslevelét 1978-ban vette át a levéltár Szőke Antal tusnádi lakostól. – Uo.
5. A recsenyédi Fekete család lófősítő levele 1980-ban került a levéltárba Fekete Gábor homoródszentmártoni lakos által. – Uo.
6. A csíkszentkirályi Léstyán család címeres nemeslevelét Pataky Béla székelyudvarhelyi lakostól kapta a levéltár 1981-ben. – Uo.
7. A csíki vashamornál dolgozó székelyek 1591. évi lófősítő levelének hiteles másolata Máté Gizella marosvásárhelyi lakos adományaként került a gyűjteménybe 1984-ben. – Uo.
8. Az 1614. évi lustra egyszerű másolata Kozán Piroska csíkszeredai lakos adománya 1987-ből. – Uo.
9. A Tóth (alias Szilassy) család címeres nemeslevelét Tóth György bögözi lakostól vásárolta a levéltár 1983-ban.
10. A tusnádi (beszédmezői) fürdőtársulat jegyzőkönyveit Liviu Moldovan maros-

Rákóczi Zsigmond fejedelem kézjegye 1607-ből (176. sz.)

vásárhelyi levéltárostól vásárolta a levéltár 1984-ben.

11. Csupor Péter székely tizedes adománylevelét Ébner Jenő marosfői lakostól vásárolta a levéltár 1985-ben. Vélhetően azonos dr. Ébner Jenő (1907–1989) tragikus sorsú római katolikus pappal, lazarista szerzetessel, aki 1953-tól kényszerlakhelyen élt Marosfőn.

12. A Kis család nemeslevelét Kis Károly gyergyóalfalvi lakostól kobozták el 1977-ben.

13. Literatus János lófősítő levelét Csata Károly gyergyóalfalvi lakostól kobozták el 1977-ben.

14. 1981-ben két, 1985-ben pedig egy oklevél került elkobzásra és levéltári elhelyezésre: a homoródszentmártoni Kovács család armálisa és a székelyudvarhelyi Lakatos család lófősítő levele, illetve az etédi Hodgyai család címeres nemeslevele.

15. Mihály Péter deák, kötormányi István Mihály fia, az 1680-as években nagykászoni iskolamester volt. 1709-ben Csíkszentimrén tűnik fel, egy jegyzőkönyv hitelesítésénél. – Szőcs János: *Csíkszéki iskolamesterek, kántorok, tanítók (1571–1800) II. rész.* – http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki_2009_regeszet/pages/016_SzoCs_Janos.htm

16. A négy jegyzőkönyvből három teljes, egy töredék. Az iratsomó Víg Károly (1912–1990) történész, műfordító adományaként került a levéltárba.

17. Kászoni Zsigmond tanulmányairól egyáltalán nincsenek adatok, papi pályájáról is csak annyit tud a szakirodalom, hogy 1690-ben csíkszenttamási plébános volt. – Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára.* Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2009. 293.

18. Talán azonos azzal a Jánosi Mihály (más források szerint Mátyás vagy Máté) csíki származású plébánossal, aki kolozsvári és nagyszombati tanulmányait követően Csíkszentgyörgy, majd Csíkszentkirály, 1716–1718 között pedig Nagybologasszony egyházközség plébánosa volt. – Ferenczi Sándor: *I. m.* 282.; Szőcs János: *I. m.*

19. Szebeni János 1690-ben a csíkszentgyörgyi egyházközség orgonistája, utóbb ugyanott iskolamester volt. – Szőcs János: *I. m.*

20. Bálint deákról egyéb adat nem áll rendelkezésre, minthogy a felszarvazott férj rokona volt.

21. Csíkszentimrei László (Literati, Deák) Tamás alcsíki alkirálybíróására vonatkozóan 1690-ből, 1699-ből és 1701–1702-ből is vannak adatok. – ROLHMH, F 27 Csíkszék levéltára – Iratok, I/27, 53.; Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig.* Budapest, 1994 (reprint). 133.; *Székely oklevéltár VII. kötet (1696–1750).* Szerk.: Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1898. 38.

22. Balázs Margit, mielőtt csíkszentimrei László Tamás felesége lett, csíkszentkirályi Bors János házastársa volt. – Endes Miklós: *I. m.* 170.

23. Gyak = rég. dug.

24. Mony = rég. here.

25. Gerdey Demeter 1543-ban Fogaras várának várnagya („castellano castris Fogaras”) volt. – Entz Géza: *Erdély építészete a 14–16. században.* Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1996. 349.

26. A felsorolt alcsíki és kászoni családokra vonatkozó iratok a gyűjtemény 43., 102., 104., 113–162. számú darbjai.

27. A gyergyói vonatkozású jogszolgáltatási iratok a gyűjtemény 36–41., 54., 57–64., 84–88., 90–93., 101. számú darbjai.

28. A nagysolymosi birtokos családokra vonatkozó iratok a gyűjtemény 65–81. számú darbjai.

29. Szenterzsébeti Szakács Péter (véltetően teljes) önéletírása is a csíkszeredai Levéltárban található. – ROLHMH, F 591 Székely birtokos családok iratgyűjteménye. A bikafalvi Szakács család iratai, 17–21. sz. (A gyűjtemény jelenleg még rendezés alatt áll, de a közeljövőben kutatható lesz.)

30. Közölve: Bicsok Zoltán: „Írtattak Beszédmezőn.” Adalékok a tusnádi fürdőélet kezdeteinek történetéhez (1845–1852). In: *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XI.* Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Areopolisz Egyesület. Székelyudvarhely, 2011. 88–127.